

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2019-20-29>

УДК 332.33:631.1

Управління земельними ресурсами фермерських господарств

Дивнич Ольга Дмитрівна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства
Полтавської державної аграрної академії

Дивнич Анатолій

судовий експерт відділу економічних досліджень
Полтавського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України

Воронько-Невіднича Тетяна Вікторівна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства
Полтавської державної аграрної академії

Dyvnych Olga

Poltava State Agrarian Academy

Dyvnych Anatoly

Poltava Scientific Research Experimental
Forensic center of the Ministry
of Internal Affairs of Ukraine

Voronko-Nevidnycha Tetyana

Poltava State Agrarian Academy

Статтю присвячено опрацюванню цілісної концепції управління земельними ресурсами саме фермерських господарств, що враховує сучасний стан їх землезабезпеченості та ефективності землекористування. Досліджено зміни у розмірі земельних ресурсів фермерських господарств, інтенсивності використання ріллі, відносний розмір орендної плати за землекористування у розрізі регіонів України. Виявлено структурні зміни у посівній площі сільськогосподарських культур фермерських господарств. Проведено аналіз результативності використання землі за показниками урожайності та частки виробництва продукції рослинництва фермерських господарств у загальному обсязі, рівнем рентабельності виробництва сільськогосподарських культур. Запропонована модель управління земельними ресурсами фермерського господарства на засадах сталого розвитку.

Ключові слова: земельні ресурси, сільськогосподарські угіддя, посівна площа, урожайність, орендна плата, управління.

Дивнич О.Д., Дивнич А.В., Воронько-Невіднича Т.В. УПРАВЛЕНИЕ ЗЕМЕЛЬНЫМИ РЕСУРСАМИ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ

Статья посвящена выработке целостной концепции управления земельными ресурсами фермерских хозяйств, учитывающей современное состояние их землеобеспеченности и эффективности землепользования. Исследованы изменения в размере земельных ресурсов фермерских хозяйств, интенсивности использования пашни, относительный размер арендной платы за землепользование в разрезе регионов Украины. Выявлены структурные изменения в посевной площади сельскохозяйственных культур фермерских хозяйств. Проведен анализ результативности использования земли по показателям урожайности и доли производства продукции растениеводства фермерских хозяйств в общем объеме, по уровню рентабельности производства сельскохозяйственных культур. Предложена модель управления земельными ресурсами фермерского хозяйства, базирующаяся на принципах устойчивого развития.

Ключевые слова: земельные ресурсы, сельскохозяйственные угодья, посевная площадь, урожайность, арендная плата, управление.

Dyvnych Olga, Dyvnych Anatoly, Voronko-Nevidnycha Tetyana. LAND RESOURCES MANAGEMENT OF FARMING ENTERPRISES

The article is devoted to researching the integrated concept of farmer households' land resources management, which considers their current state, and the efficiency of their use. The changes in the size of farmer households' land resources, the intensity of arable land use, the relative rent amount within the regions of Ukraine are investigated. It was revealed that the size of farmer households continues to be relatively small. Structural changes in the sowing area of agricultural crops of farmer households were also found. The most advantageous and profitable for farmer households is still using the land for growing such crops as wheat, barley, corn, sunflower, soybean and turnip, while the share of other crops tends to be reduced. Basing on yields, farmer households' total share of crop production, and the level of profitability of crop production, the analysis of land use efficiency and its productivity was carried out. Despite the increase in farmer households' crop yields, their significance remains low comparing to agricultural enterprises, due to a low level of material and technical (logistic) support. The model of farmer households' land resources management based on sustainable development, expedient to use for a medium- and long-term planning, is proposed. It has been found that in case of changes in land use parameters, attention should be paid not only to productive, but also to all the other subsystems of household's functioning.

Key words: land resources, agricultural lands, crop area, yield, rent, management.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Останніми роками як в Україні, так і у світі загалом спостерігається посилення невизначеності економічного середовища. Здебільшого загрозливі суспільно-політичні та кліматичні зміни висувають підвищені вимоги до економічного обґрунтування господарських рішень. У цьому контексті нівелюється вплив так званого ефекту масштабу виробництва, а на перший план висувається гнучкість реагування на зміни та оперативність упровадження відповідних заходів. Вказані ознаки притаманні малому агробізнесу, що водночас здійснює товарне виробництво, – фермерським господарствам.

Вказану сентенцію ілюструють структурні зрушення в співвідношенні між земельно-ресурсним забезпеченням та продуктивністю фермерських господарств в Україні. Так, частка сільськогосподарських угідь у користуванні фермерських господарств упродовж останніх років становила 10,5–11,0 %. Водночас, відповідно до наших розрахунків, питома вага вказаної категорії господарств у загальному обсязі виробленої продукції галузі за 2015–2017 роки коливалася до 14,6% [13, с. 46, с. 67]. Такі диспропорції, що в масштабі національної економіки мають суттєве значення, наочно демонструють необхідність наукового визначення процесів управління земельними ресурсами у фермерських господарствах України та на основі здійснених досліджень – опрацювання рекомендацій для агроформувань галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна проблематика раціонального використання земельних ресурсів відображена у працях науковців О.І. Гуторова, Д.С. Добряка, А.М. Третяка, М.М. Федорова та інших. Водночас наукові здобутки визнаних учених

потребують подальшого розвитку в розрізі окремих агроекономічних формацій, а також опрацювання з урахуванням динамічних економічних, соціально-політичних та екологічних зрушень.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблематика аграрного землекористування переважною більшістю дослідників розглядалася суто з погляду виробничої ефективності. У пострадянський період здійснювався науковий пошук шляхів ринкової трансформації та досягнення прийняттого рівня рентабельності сільського господарства. З розвитком земельних відносин, створенням нових організаційно-правових форм підприємств, зокрема фермерських господарств, поступово стабілізацією економічних показників діяльності агроформувань частіше наголошувалося про необхідність дотримання принципів сталого розвитку. Проте нині управління земельними ресурсами фермерських господарств здійснюється на основі розрізнених, іноді – суперечливих стосовно одна одної рекомендацій, без урахування специфіки вказаної категорії агроформувань. Тому невирішеною залишається проблема опрацювання цілісної концепції управління земельними ресурсами саме фермерських господарств, що враховує сучасний стан їх землезабезпеченості та ефективності землекористування.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є діагностика землекористування фермерських господарств України, напрями використання ріллі, результативність операційної діяльності та модель управління земельними ресурсами фермерського господарства на засадах сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління земельними ресурсами

господарств неможливо без належної діагностики тенденцій землекористування та оцінки результативності напрямів організації використання землі.

Незважаючи на зменшення кількості фермерських господарств в Україні за 2000–2017 рр. на 4291 од. (11,2%) до 34137 од., площа землекористування земельними ресурсами невинно зростала [11, с. 335; 13, с. 171]. Зокрема, площа сільськогосподарських угідь у користуванні фермерськими господарствами порівняно з 2000 р. зросла у 2,1 раза до 4580 тис. га, у тому числі рілля – у 2,2 раза (4456 тис. грн.), водночас за останні п'ять років площа землекористування збільшилася в середньому на 7% [11, с. 336; 13, с. 67]. При цьому значно зріс ступінь використання ріллі з 74,5% у 2000 р. до 95,4 %, що зумовлює збільшення не лише рівня освоєності земель, але і рівня інтенсивності використання (рис. 1).

У розрізі регіонів України зміна землекористування фермерських господарств відбувалася нерівномірно. У 2017 р. порівняно з 2000 р. найбільше зростання сільськогосподарських угідь відбулося у таких областях, як: Волинська – у 5,6 раза (63,6 тис. га), Черкаська – у 4,8 раза (161,9 тис. га), Чернігівська – у 4,5 раза (127,8 тис. га), Вінницька – у 4,3 раза (260,2 тис. га), Чернівецька – у 3,7 раза (28,8 тис. га), Полтавська – у 3,5 раза (262,5 тис. га), Тернопільська – у 3,2 раза (74,3 тис. га), Сумська область – у 3 рази (124,9 тис. га). Середні темпи зростання угідь у користуванні фер-

мерськими господарствами: Кіровоградська (83,2%), Житомирська (91,8%), Херсонська (у 2 рази), Запорізька (у 2,1 раза), Київська (у 2,2 раза), Харківська (у 2,5 раза), Одеська, Миколаївська (у 2,7 раза). Низькі темпи зростання землекористування фермерських господарств характерні для таких регіонів: Львівська область (21,1%), Луганська (34,9%), Донецька (40,2%), Івано-Франківська (43,9%), Дніпропетровська (54,2%). При цьому площа сільськогосподарських угідь фермерських господарств за аналізований період зменшилася на 39,6% та 17% у Рівненській і Закарпатській областях відповідно [11, с. 336; 13, с. 67].

Слід відмітити, що за 2013–2017 рр. відбулося зменшення розміру землекористування фермерських господарств у Донецькій, Закарпатській, Луганській, Тернопільській та Чернівецькій областях.

У структурі сільськогосподарських угідь у користуванні фермерських підприємств наявна регіональна диференціація. Найбільші площі угідь фермерських господарств у Дніпропетровській (9,9%), Кіровоградській (9,4%), Одеській (8,9%), Миколаївській (8,0%), Запорізькій (7,8%) та Херсонській (6,1%) областях. Водночас найменший розвиток фермерські господарства отримали у Закарпатській області – 0,2% загальної площі сільськогосподарських угідь фермерських господарств, Чернівецька – 0,6% та Рівненська, Івано-Франківська – 0,7% відповідно [13, с. 67].

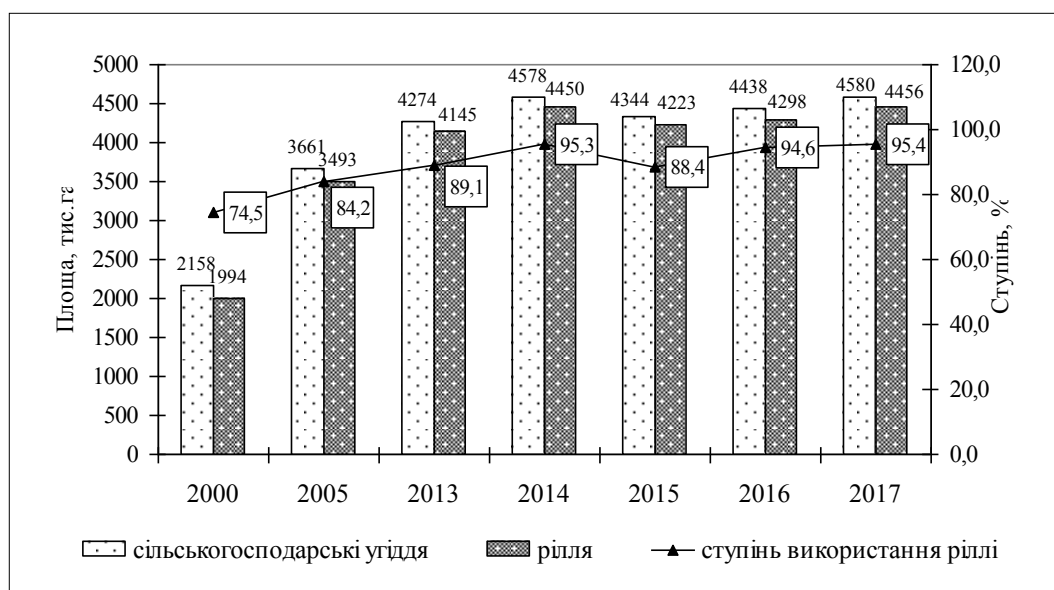

Рис. 1. Динаміка земельних ресурсів у користуванні фермерських господарств України

Джерело: побудовано за даними [11; 12; 13]

Розмір фермерських господарств продовжує залишатися невеликим, 15,6% господарств мають земельні ділянки розміром до 10 га угідь, 41,6% господарств мають у своєму розпорядженні від 10 до 50 га, 14,5% господарств – 100–500 га, і лише 6,2% господарств мають сільськогосподарські угіддя розміром більше 500 га, однак у їхньому розпорядженні перебуває 57,9% площі сільськогосподарських угідь фермерських господарств України (табл. 1).

Зі збільшенням площі ріллі посівна площа культур сільськогосподарських за 2000–2017 рр. зросла у 2,9 раза до 4299,3 тис. га. У 2000 р. у структурі посівної площі найбільшу питому вагу займали культури зернові та зернобобові – 59%, тоді як у 2017 р. їхня частка зменшилася на 54,9%. При цьому частка технічних культур збільшилася з 28,4% до 43,2%, що зумовлено насамперед скороченням площі кормових культур та зменшенням їхньої питомої ваги на 9 в.п. до 1,5% (рис. 2, рис. 3).

Водночас суттєво зменшилася питома вага посівів коренеплодів, бульбоплодів, культур овочевих та баштанних продовольчих з 2,1% у 2000 р. до 0,4%.

Також слід зазначити, що відбулися структурні зміни посівної площі і по окремих групах культур. Серед зернових та зернобобових культур поступово збільшується частка пшениці – на 3,3 в.п. до 26,5%, кукурудзи на зерно – на 7,9 в.п. до 14%, культур зернобобових – на 1,4 в.п. до 2% посівної площі. Тоді

як частка ячменю зменшилася на 8,4 в.п., а частка жита, вівса, проса, гречки, рису не перевищує 1% і постійно зменшується (табл. 2).

У структурі технічних культур лише частка цукрового буряку має тенденцію до зменшення і стабілізувалася на рівні 0,5%, тоді як частка інших технічних культур зростає. Так, питома вага посівів соняшнику збільшилася на 5,3 в.п. і дорівнює 29,2%, сої – на 9,1 в.п. до 9,3%, ріпаку та кользи – на 3 в.п. до 3,7%, гірчиця, льон-кудряш (олійний) – 0,2% [8].

Таким чином, для фермерських господарств найбільш вигідним залишається використання земельних площ під такі культури, як пшениця, ячмінь, кукурудза на зерно, соняшник, соя, ріпак та кольза, тоді як частка інших культур має тенденцію до скорочення.

Урожайність є якісним показником, що характеризує результати виробництва і використання земельних ресурсів. Урожайність культур у сільськогосподарських культур у 2017 р. порівняно з 2000 р. зросла в середньому у 2 рази, що свідчить про підвищення ефективності використання ріллі. Так, урожайність зернових та зернобобових культур зросла у 2,3 раза (37,1 ц/га), у тому числі пшениці – у 2,1 раза (37,0 ц/га), ячменю – у 2 рази (30 ц/га), кукурудзи на зерно – у 2,4 раза (47,5 ц/га). Урожайність технічних культур також мала тенденцію до збільшення: буряк цукровий – у 2,7 раза (499,1 ц/га), соняшник – на 84,3% (18,8 ц/га), соя – у 2,3 раза (16,9 ц/га), ріпак – у 3,7 раза (27,3%) [8]. Урожайність

Таблиця 1

Розподіл фермерських господарств за розміром сільськогосподарських угідь на 1 листопада 2017 р.

Показники	Кількість підприємств		Площа сільськогосподарських угідь	
	Одиниць	Питома вага, %	Тис. га	Питома вага, %
Господарства, що мали сільськогосподарські угіддя	30769	90,1	4580,1	100
у т.ч. площею, га				
0,1–10,0	5334	15,6	28,4	0,6
10,1–50,0	14237	41,6	458,0	10,0
50,1–100,0	4154	12,2	297,8	6,5
100,1–500,0	4939	14,5	1144,5	25
500,1–1000,0	1192	3,5	836,8	18,3
1000,1–2000,0	644	1,9	894,8	19,5
2000,1–4000,0	209	0,6	558,4	12,2
більше 4000,0	60	0,2	361,4	7,9
Господарства, що не мали сільськогосподарських угідь	3368	9,9	х	х

Джерело: розраховано за даними [13, с. 173]

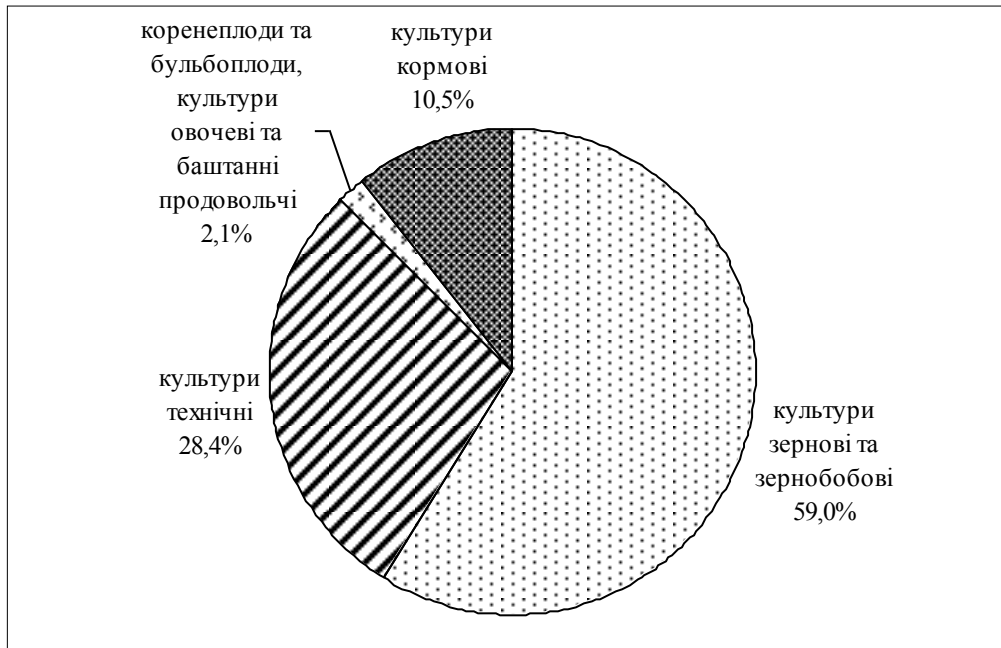

Рис. 2. Структура посівної площі сільськогосподарських культур у фермерських господарствах України у 2000 р., %

Джерело: побудовано за даними [8, с. 12]

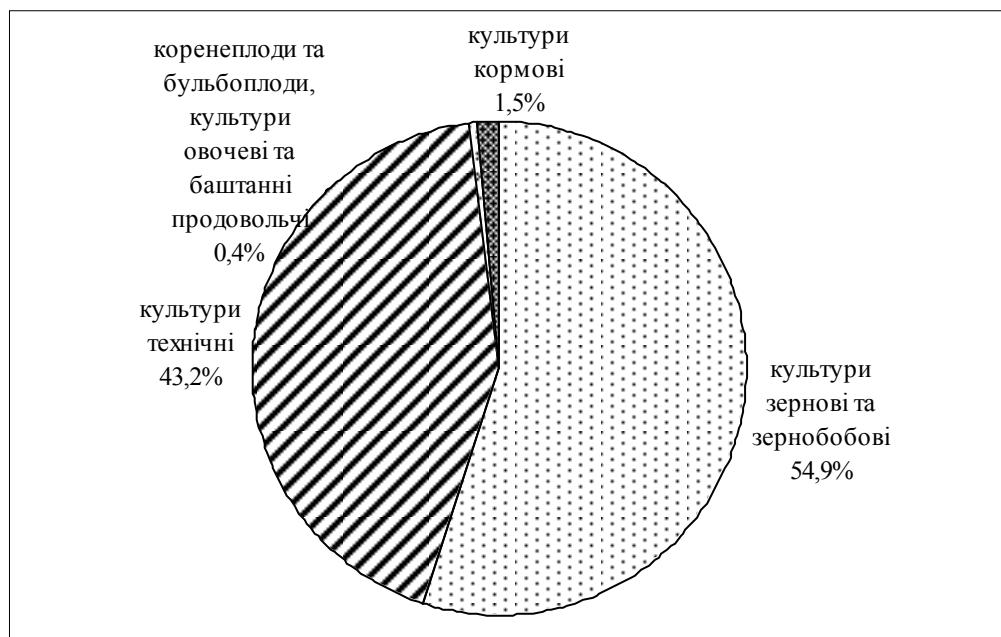

Рис. 3. Структура посівної площі сільськогосподарських культур у фермерських господарствах України у 2017 р., %

Джерело: побудовано за даними [8, с. 12]

культур овочевих за аналізований період зросла у 4,4 раза до 348,4 ц/га, а картоплі – на 46,8% і дорівнює 189,2 ц/га.

Незважаючи на збільшення урожайності культур у фермерських господарствах, її значення залишається меншим порівняно з

сільськогосподарськими підприємствами, що зумовлено низьким рівнем матеріально-технічного забезпечення. Зазначене, як вказують І.М. Семенчук та Д.О. Бабіна стосовно усіх категорій господарств галузі, ускладнює впровадження інноваційних рішень під час прове-

дення технологічних операцій [9, с. 21], тому прямо відображається на виробничих результатах господарювання.

Дослідивши середньорічні темпи приросту урожайності культур (рис. 4), що вирощуються фермерськими господарствами, за 2010–2017 рр., можна відмітити високі темпи приросту урожайності культур овочевих, жита, буряку цукрового, вівса, ріпаку та кользи. Водночас досить низькі темпи приросту урожайності картоплі, сої, проса, кукурудзи на зерно.

Враховуючи збільшення посівних площ та урожайності культур сільськогосподарських у фермерських господарствах, їхня частка у структурі виробництва також збільшилася. Зокрема, за 2000–2017 рр. частка фермерських господарств у виробництві зернових та зернобобових культур збільшилася на 8,9 в.п. і становить 14% у 2017 р., буряку цукрового – на 1,7 в.п. до 7,4%, соняшнику – на 9,3 в.п. до 19,3%, картоплі – на 0,2 в.п. до 0,5%, культур овочевих – на 1,5 в.п. до 2,9% валового збору (рис. 5).

Відповідно, валова продукція рослинництва в фермерських господарствах у 2017 р.

порівняно з 2000 р. зросла у 7 разів, а порівняно з 2013 р. збільшилася лише на 14,9% і становить 20338,8 млн. грн. або 11,3% продукції сільського господарства України [13, с. 46].

У розрізі регіонів України найбільшу питому вагу у структурі продукції рослинництва в фермерських господарствах займає Полтавська – 5,4%, Запорізька, Миколаївська, Харківська – 5,9%, Херсонська – 6,2%, Вінницька – 7,8%, Кіровоградська – 8,2%, Дніпропетровська – 8,8%, Одеська область – 8,9% [13, с. 52].

Орендна плата є вираженням ціни прав на користування земельними ділянками, рівня конкуренції підприємств за земельні ресурси, а також суттєвим елементом витрат фермерських господарств.

У 2017 р. частка витрат на орендну плату у структурі виробничої собівартості продукції сільського господарства у фермерських господарствах України в середньому становить 10,5%. Найвищий рівень орендної плати у Полтавській області (14,6%), Донецькій (13,3%), Київській (12,7%), Кіровоградській

Таблиця 2

Структура посівної площі сільськогосподарських культур у фермерських господарствах України

Сільськогосподарські культури	2000	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2017
Культури зернові та зернобобові, всього	59,0	65,1	60,7	59,9	56,2	57,8	55,7	54,9
у т. ч. пшениця	23,2	29,8	27,1	26,7	25,0	29,5	26,1	26,5
жито	1,6	1,8	0,9	0,7	0,4	0,3	0,3	0,4
ячмінь	18,4	22,7	20,8	14,5	14,2	13,1	13,0	10,0
овес	1,4	1,5	1,3	0,8	0,8	0,6	0,5	0,4
просо	3,3	0,7	0,6	0,4	0,5	0,7	0,6	0,2
гречка	4,1	2,7	1,3	1,0	0,8	0,7	0,8	1,1
рис	0,1	0,1	0,2	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0
кукурудза на зерно	6,1	4,4	6,9	14,2	13,3	11,8	12,8	14,0
культури зернобобові	0,6	1,3	1,5	1,0	0,8	1,0	1,3	2,0
Культури технічні, всього	28,4	29,3	35,8	37,1	41,0	39,8	42,1	43,2
у т. ч. буряк цукровий фабричний	3,2	2,1	1,3	0,5	0,6	0,4	0,5	0,5
соняшник	23,9	22,9	24,5	25,5	27,3	25,7	30,3	29,2
соя	0,2	2,5	4,6	5,8	8,0	9,8	8,5	9,3
ріпак та кольза	0,7	0,9	4,2	4,8	4,5	3,2	2,0	3,7
гірчиця	0,1	0,4	0,7	0,3	0,5	0,2	0,2	0,2
льон кудряш (олійний)	0,0	0,1	0,3	0,2	0,2	0,3	0,3	0,2
Коренеплоди та бульбоплоди, культури овочеві та баштанні продовольчі, всього	2,1	0,8	0,9	0,7	0,7	0,5	0,5	0,4
Культури кормові, всього	10,5	4,8	2,7	2,3	2,1	1,9	1,8	1,5
у т. ч. трави однорічні	2,4	1,1	0,6	0,5	0,4	0,3	0,3	0,3
трави багаторічні	5,1	2,5	1,4	1,1	1,0	1,0	0,8	0,7

Джерело: розраховано за даними [8]

Рис. 4. Середньорічні темпи приросту урожайності сільськогосподарських культур у фермерських господарствах, 2010–2017 рр., %
Джерело: побудовано за даними [8]

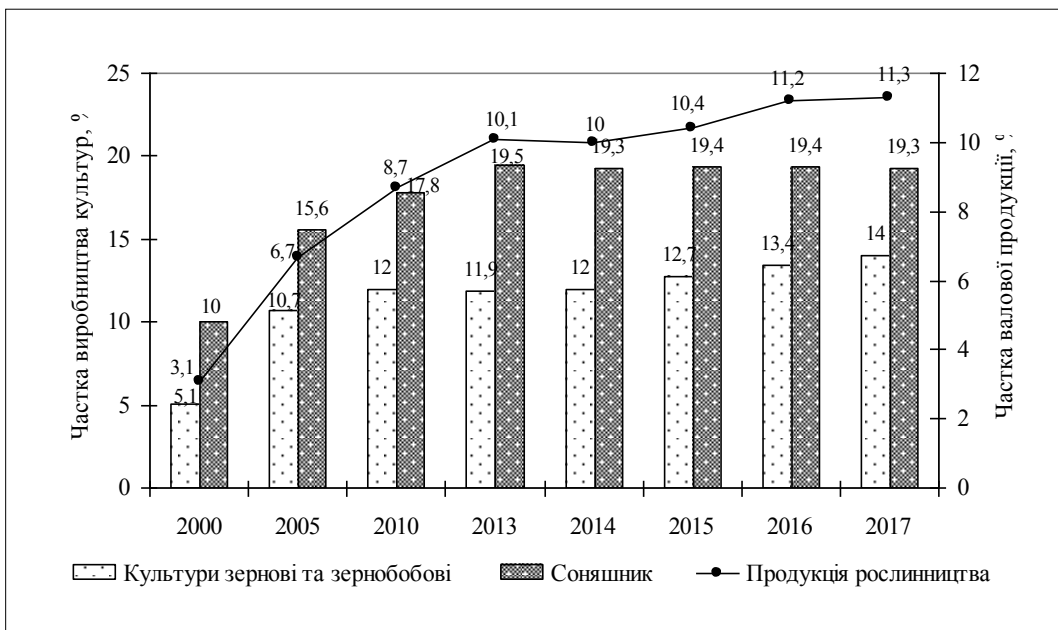

Рис. 5. Частка виробництва сільськогосподарських культур та продукції рослинництва фермерськими господарствами у загальному обсязі, %

Джерело: побудовано за даними [10, с. 168, с. 170; 13, с. 55, с. 98]

(12,5%), Луганській (12,0%), Дніпропетровській (11,7%), Запорізькій (11,6%), Харківській областях (11,5%). Низьким рівнем орендної плати характеризуються Закарпатська область (3,9%), Волинська (4,4%), Львівська (4,4%), Івано-Франківська (5,6%), Чернігівська області (6,4%) (рис. 6).

Результативність виробництва сільськогосподарських культур у фермерських господарствах коливається. У 2017 р. порівняно з 2010 р. рентабельність виробництва зернових та зернобобових культур у фермерських господарствах збільшилася на 8,2 в.п., однак порівняно з 2016 р. зменшилася на 10,1 в.п.

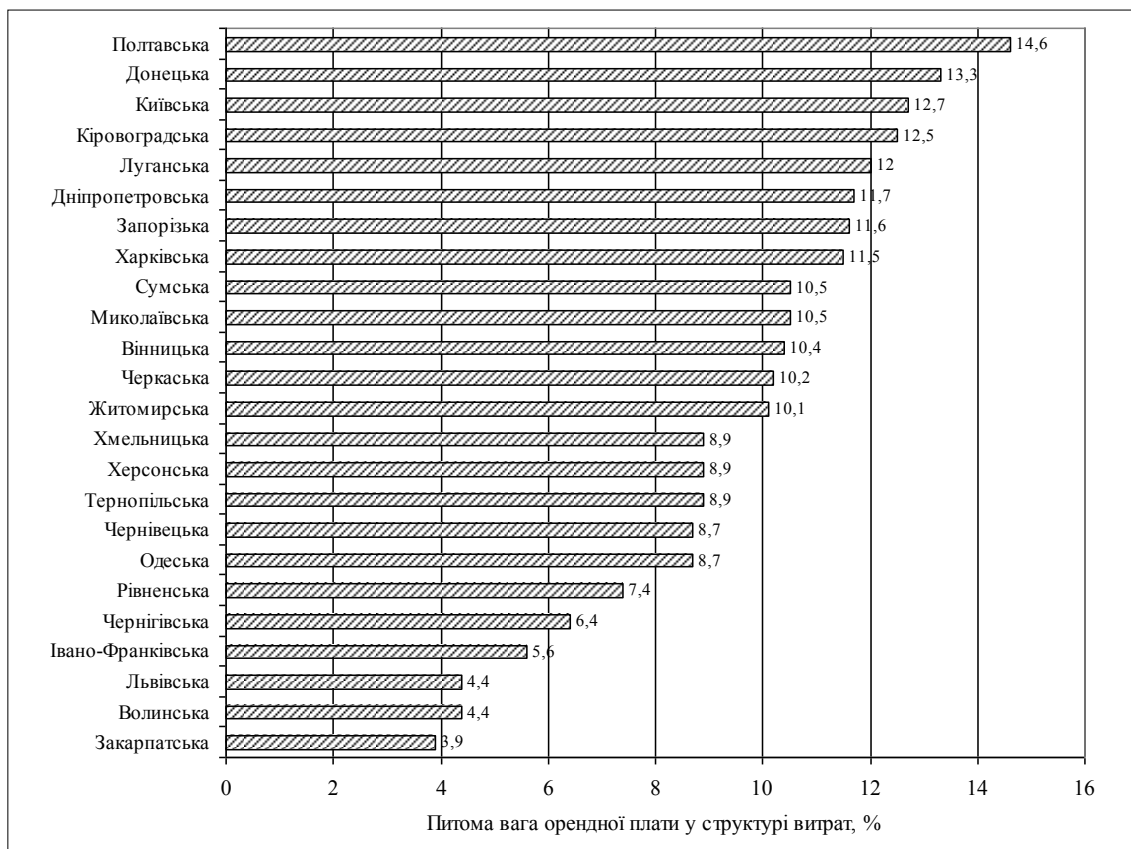

Рис. 6. Питома вага орендної плати у структурі виробничої собівартості продукції сільського господарства у фермерських господарствах у розрізі регіонів України, 2017 р.

Джерело: побудовано за даними [1]

і становить 27,9%. Ефективність виробництва зернових знаходилася на однаковому рівні: пшениця – 31%, кукурудза на зерно – 24,1%, ячмінь – 25,6%. Рівень рентабельності виробництва соняшнику суттєво зменшився на 22,4 в.п. до 41,2%, а рентабельність цукрового буряка, навпаки, збільшилася з 17,5% у 2010 р. до 20% у 2017 р. [13, с. 177]. Ефективність виробництва овочів відкритого ґрунту (19,5%) перевищувала рівень ефективності виробництва овочів закритого ґрунту (12,9%).

З погляду концепції управління вартістю підприємства, необхідно утримувати баланс між короткостроковими (максимізація операційного прибутку) та довгостроковими (збільшення сукупної вартості активів) цілями. Вказана дихотомія мети діяльності може вказувати, наскільки ефективно використовуються наявні ресурси фермерського господарства. Під ефективністю тут розуміється здатність 1) використовувати наявний ресурсний потенціал для отримання позитивного фінансового результату (економічний складник); 2) уникнення споживацької, виснажли-

вої експлуатації власних та контрольованих (орендованих) активів (ресурсів, що генерують прибуток), забезпечуючи їх розширене відтворення. Останнє детермінує приріст капіталізації, а, отже, ринкової вартості як окремих природних (земля), фізичних (інші основні засоби), соціальних (людський капітал) ресурсів фермерського господарства, так і вартості його бізнесу загалом.

Управління земельними ресурсами фермерського господарства неможливо розглядати ізольовано від інших складових частин господарства. До таких складників належать елементи зовнішнього середовища, які коригують напрями використання землі та здійснюють вплив на можливість досягнення бажаних результатів. Внутрішнє середовище господарства формується у взаємодії різних виробничих та фінансових чинників (рис. 7).

Зрозуміло, що досягнення зазначених, найчастіше – різноспрямованих у короткостроковій перспективі цілей базується на стратегічних принципах сталого розвитку. Управлінський вплив у вказаному аспекті спря-

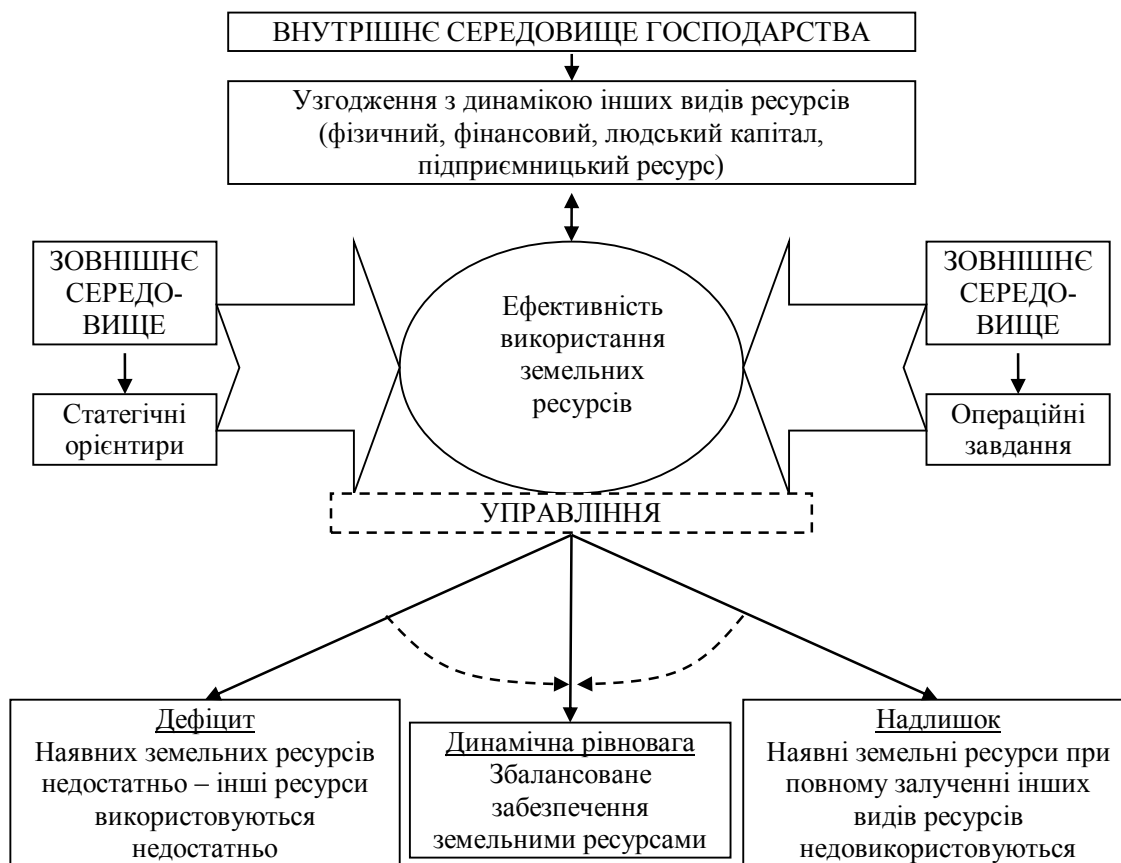

Рис. 7. Модель управління земельними ресурсами фермерського господарства на засадах сталого розвитку

Джерело: власна розробка

мований насамперед на досягнення динамічної рівноваги під час «маятникового» руху від крайніх положень співвідношення земельних ресурсів порівняно з іншими видами активів (у пропорціях як у кількісному, так і якісному вимірах).

Усереднене становище динамічної рівноваги у реальній практиці господарювання не зустрічається. Зазвичай два крайні положення стану землезабезпеченості фермерського господарства пропонованій моделі управління (звісно, у межах, що не перевищує критичний рівень) є відносно нормальним станом операційної системи господарства. Наприклад, наявність запасів невикористаного посівного матеріалу за сталої площі землекористування переводить систему у стан дефіциту землі. Під час сівби операційний розрив у забезпеченні тим же насінням (у ситуації коли товар оплачений, але ще не доставлений), землезабезпеченість підприємства у короткостроковій перспективі є надлишковою.

Тому нами пропонується вказану модель застосовувати з метою середньо- та довго-

строкового планування. При цьому беруться до уваги не тільки досягнуті показники фінансової стійкості, а й прогностичні величини економічної ефективності при зміні параметрів землекористування (місцерозташування, правовий режим, сервітути, межі, площа тощо). Складність управління полягає в тому, що докорінному перегляду підлягають не тільки виробнича, а й усі підсистеми забезпечення функціонування господарства, передусім логістична. Проте саме за рахунок впровадження вказаних заходів уможливується землевпорядкування (усунення через смужжя, виокремлення віддалених полів за межами основного масиву), оптимізація землекористування та досягнення максимальної ефективності господарювання.

Крім того, економічно обґрунтовані операції коригування кількісно-якісних параметрів земельного банку певного фермерського господарства можливо проводити за умов: а) технічної можливості та б) несуперечності чинному законодавству.

Тому у цьому контексті виокремлюється проблематика процедури набуття прав на

землю (зокрема, відчуження земельних ділянок). Нами наголошувалося, що формально через відсутність закону про обіг земель сільськогосподарського призначення п. 15 Перехідних положень Земельного кодексу України [5] триває мораторій на операції з відчуження земель для товарного сільськогосподарського виробництва. Тому нині унеможливлене коректне відображення в обліку лише одного активу – землі. Обліком не охоплені єдиний з активів – земля, хоча вона є незамінним ресурсом, виконуючи економічні функції операційного базису, засобу праці та предмету праці [3, с. 79]. Останнє, в свою чергу, методологічно протидіє визначенню вартості права користування (оренди) як нематеріального активу фермерського господарства (п. 42 Методики експертної грошової оцінки земельних ділянок, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 11.10.2002 № 1531 [6]). Тому в умовах квазі-ринку землі, як зазначає Г.О. Дзядук, за відсутності конкуренції у земельних відносинах спостерігається надмірна концентрація земельних масивів у обмеженої кількості осіб та безконтрольна інтенсифікація використання земельних ресурсів [2, с. 4], що не забезпечує мінімальних вимог їх відтворення.

Під час здійснення управління земельними ресурсами фермерських господарств слід враховувати, що локальні ринки оренди (передачі права користування) щодо окремих земельних ділянок є доволі розвиненими. Нами відзначалося, що кон'юнктура орендних ставок на локальних ринках, хоча не повністю відображає її цінність [4, с. 232], попри значну тінізацію та непрозорість господарських операцій має тенденцію до зростання. Проте умова визнання прав оренди нематеріальним активом, згідно із п. 7 П(С) БО 8 [7], передбачає технічну можливість відчуження такого права (у цьому разі – передачу в суборенду). Останнє ж ускладнюється вимогами п. 11 ст. 186 Земельного кодексу [5]

щодо обов'язковості погодження документації з землеустрою землевласником та землекористувачем і затвердження особою, яка набуває право суборенди. Вказане передбачає проходження повного циклу з виготовлення нової технічної документації щодо певної земельної ділянки, і можливість технічного блокування угоди з подальшої передачі права оренди (суборенди) з боку власника.

Тим не менше, досягнення ефективного управління земельними ресурсами фермерського господарства у довгостроковій перспективі є можливим, по-перше, в сталих межах землекористування, а за наявності суттєвих проблем землевпорядкування, які супроводжуються негативними економічними чи екологічними наслідками, – шляхом коригування розмірів господарства за обсягом земельних площ (у разі відповідного законодавчого забезпечення).

Висновки з цього дослідження. Незважаючи на недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення, фермерські господарства України упродовж останніх років демонструють відносно стабільне поліпшення виробничих показників. Водночас фермерські господарства мають певні притаманні особливості, що підлягають урахуванню під час управління земельними ресурсами вказаної категорії агроформувань. У разі зміни параметрів землекористування увагу слід приділяти не тільки виробничій, а й усім підсистемам забезпечення функціонування господарства. Нині наявні перешкоди не лише економічного, а й законодавчого характеру, що суттєво ускладнюють процес управління земельними ресурсами.

Тому поліпшення показників землекористування у фермерських господарствах України має поєднувати заходи обґрунтування раціональних розмірів земельних площ, а також ефективного управління майновими правами на земельні ділянки сільськогосподарського призначення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Витрати на виробництво продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах у 2017 році / Держ. служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua. (дата звернення 15.01.2019).
2. Дзядук Г.О. Напрями підвищення рівня конкурентоспроможності малого та середнього агробізнесу в Україні. *Інтернаука*. 2019. № 1. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/1547326522914.pdf> (дата звернення 25.01.2019).
3. Дивнич А.В., Петров С.С., Дивнич О.Д. Вплив макроекономічних чинників ефективності землекористування на визнання та облік речових прав на сільськогосподарські угіддя в Україні. *Господарське право та процес в умовах трансформації суспільних відносин*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (Кривий Ріг, Донецький юрид. Інститут, 27 жовт. 2018 р.), Кривий Ріг, 2018, С. 79–85.

4. Дивнич А.В., Статівка Д.І., Дивнич О.Д. Використання земельних ресурсів членами сільських громад у ринковому середовищі: сучасні тенденції та загрози. *Місцевий розвиток за участі громади. Регіональні аспекти та сталій розвиток міст*: монографія / за ред. Г.І. Мелеганич, Ю.М. Петрушенка. Київ: ВАІТЕ, 2016. Том 4. С. 230–237.
5. Земельний кодекс України: Закон від 25.10.2001 № 2768-III. Дата оновлення 01.04.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 25.01.2019).
6. Методика експертної грошової оцінки земельних ділянок: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.10.2002 № 1531. Дата оновлення 10.12.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1531-2002-п> (дата звернення 25.01.2019).
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6 «Нематеріальні активи»: Наказ Міністерства фінансів України 18.10.1999 № 242. Дата оновлення 01.01.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99> (дата звернення 25.01.2019).
8. Рослиництво України. 2017: стат. зб. / Держ. служба статистики України. Київ, 2018. 222 с.
9. Семенчук І.М., Бабіна Д.О. Еколого-економічні аспекти збалансованого використання земельних ресурсів в Україні. *Агросвіт*. 2019. № 1–2. С. 19–23. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/1_2019/5.pdf (дата звернення 25.01.2019).
10. Сільське господарство України. 2013: стат. зб. / Держ. Служба статистики України. Київ, 2014. 390 с.
11. Сільське господарство України. 2014: стат. зб. / Держ. Служба статистики України. Київ, 2015. 379 с.
12. Сільське господарство України. 2015: стат. зб. / Держ. Служба статистики України. Київ, 2016. 360 с.
13. Сільське господарство України. 2017: стат. зб. / Держ. служба статистики України. Київ, 2018. 245 с.

REFERENCES:

1. State Statistics Service of Ukraine (2018) *Vytraty na vyrobnytstvo produktii silskoho hospodarstva v silskohospodarskykh pidpriemstvakh u 2017 rotsi* [Costs for the production of agricultural products in agricultural enterprises in 2017] (electronic website). Available at: www.ukrstat.gov.ua (accessed 15 January 2019).
2. Dziaduk H.O. (2019) Napriamy pidvyshchennia rivnia konkurentospromozhnosti maloho ta serednoho ahrobiznesu v Ukraini [The directions of increase of the level of competitiveness of small and average agribusiness in Ukraine]. *Internauka* [Internauka] (electronic journal), no. 1 Available at: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/1547326522914.pdf> (accessed 25 January 2019).
3. Dyvnych A.V., Petrov S.S., Dyvnych O.D. (2018) Vplyv makroekonomichnykh chynnykiv efektyvnosti zemlekorystuvannia na vyznannia ta oblik rechovykh prav na silskohospodarski uhiddia v Ukraini [Influence of macroeconomic factors of land use efficiency on the recognition and accounting of real rights to agricultural land in Ukraine]. Proceedings of the *Hospodarske pravo ta protses v umovakh transformatsii suspilnykh vidnosyn (Ukraine, Krivoy Rog, October 27, 2018)*, Krivoy Rog: Donetsk Law Institute, pp. 79 – 85.
4. Dyvnych A.V., Stativka D.I., Dyvnych O.D. (2016) Vykorystannia zemelnykh resursiv chlenamy silskykh hromad u rynkovomu seredovyshchi: suchasni tendentsii ta zahrozy [Use of land resources by members of rural communities in a market environment: current trends and threats]. *Mistsevyi rozvytok za uchasti hromady. Rehionalni aspekty ta stalii rozvytok mist* [Local community development. Regional Aspects and Sustainable Urban Development], vol. 4. Kiev: VAITE, pp. 230–237.
5. Zemelnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 25.10.2001 № 2768-III [Land Code of Ukraine of 25.10.2001 № 2768-III]. Data onovlennia 01.04.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (accessed 25 January 2019).
6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2002) *Metodyka ekspertnoi hroshovoi otsinky zemelnykh dilianok*: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11.10.2002 № 1531 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Methodology of expert monetary valuation of land plots» of 11.10.2002 № 1531]. Data onovlennia 10.12.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1531-2002-п> (accessed 25 January 2019).
7. Ministry of Finance of Ukraine (1999) *Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 6 «Nematerialni aktyvy»*: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 18.10.1999 № 242 [Order of the Ministry of Finance of Ukraine «Regulation (standard) of accounting 6 «Intangible assets» of 18.10.1999 № 242]. Data onovlennia oновлення 01.01.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99> (accessed 25 January 2019).
8. State Statistics Service of Ukraine (2018) *Roslynnystvo Ukrainy* [Crop production of Ukraine], Kyiv: State Statistics Service of Ukraine.
9. Semenчук І.М., Бабіна Д.О. (2019) Ekoloho-ekonomichni aspekty zbalansovanoho vykorystannia zemelnykh resursiv v Ukraini [Ecological-economic aspects of balanced use of land resources in Ukraine. *Ahrosvit* [Agrosvit] (electronic journal), no. 1–2, pp. 19–23. Available at: http://www.agrosvit.info/pdf/1_2019/5.pdf (accessed 25 January 2019).

10. State Statistics Service of Ukraine (2014) *Silske gospodarstvo Ukrainy* [Agriculture of Ukraine], Kyiv: State Statistics Service of Ukraine.

11. State Statistics Service of Ukraine (2015) *Silske gospodarstvo Ukrainy* [Agriculture of Ukraine], Kyiv: State Statistics Service of Ukraine.

12. State Statistics Service of Ukraine (2016) *Silske gospodarstvo Ukrainy* [Agriculture of Ukraine], Kyiv: State Statistics Service of Ukraine.

13. State Statistics Service of Ukraine (2018) *Silske gospodarstvo Ukrainy* [Agriculture of Ukraine], Kyiv: State Statistics Service of Ukraine.